

Marko Zajc

SPOMIN OSAMOSVOJITVE, OSAMOSVOJITEV SPOMINA

I.

Spomin in knjiga

Če me spomin ne vara, sem v času osamosvojitvene vojne (1991) bral knjigo *Trije možje v čolnu, da o psu niti ne govorimo* angleškega humorista viktorijanske dobe Jeroma Klapke Jeroma (1889). Najbrž me ne, kdo bi vedel. Kot preverljivo empirično zgodovinsko dejstvo bi lahko opredelili podatek, da sem bil v danem historičnem trenutku star petnajst in pol let. In da sem zaključil prvi letnik prve generacije gimnazije v Ivančni gorici po propadlem usmerjenem izobraževanju. Brez petic, a tudi brez popravnega izpita. Ne vem kaj naj počnem s spominskim podatkom, da sem si knjigo sposodil pri stricu, če pa malo bolje pomislim, sem si želel sproščenega branja, ki bi me odvrnilo od peze težkih časov, ki so viseli nad nami. Knjižico bi lahko prebral v enem popoldnevu, kot običajno, vendar sem tokrat bral drugače. Knjigi sem se posvetil z vso skrbnostjo zavestnega eskapizma. Obrnil sem vsako besedo in ponovil vsako dogodivščino. Popolnoma sem se vživel v veslanje po zgornji Temzi in gizdalinske karakterje poznega 19. stoletja. Da je šlo za psihološki mehanizem bežanja pred potencialno kataklizmo, dokazuje

tudi to, da se kljub podrobnemu branju vsebine skoraj ne spomnim. Zato sem se odločil, da se bom za to priložnost ponovno vrnil na kraj mojega spomina in preveril kje sem takrat sploh bil.

Težava je le v tem, da najbolj uveljavljeni koncept kraja spomina (*lieu de mémoire*), ki ga je razvil francoski zgodovinar Pierre Nora, nujno vključuje skupnost. Kraji spomina so lahko tudi stvari, celo nematerialne tradicije, vendar morajo vključevati več ljudi. Moj kraj spomina na osamosvojitve in vojno pa je zgolj moj. Nihče drug ne povezuje *Treh mož v čolnu* (in psa) s slovensko osamosvojitvijo. To neomajno dejstvo bi lahko izkoristil za širšo razpravo. Pa ga ne bom. Samo tolikanj bodi povedano, da je spomin v svoji osnovi individualni pojav, dva človeka nikoli ne moreta deliti povsem istih spominov. Po drugi strani pa individualni spomin ne more obstajati izven družbe, ampak je tudi ta družbeno pogojen. Pojem kolektivnega spomina se v spominskih študijah veliko uporablja, obenem pa je podvržen tudi precejšnjim kritikam in niansiranjem. Razlikujemo lahko tako denimo med kolektivnim spominom in zbranim spominom, ki ustreza razliki med individualističnim in kolektivističnim dojemanjem fenomena spomina. Ampak vse to se mene tokrat ne tiče. Knjiga je lahko sicer vzoren kraj spomina, vendar moji knjigi primanjkuje ljudi, ki bi se ob njej spominjali istih stvari.

Moja knjiga je le moj kraj spomina slovenske osamosvojitve.

Ne pišem torej zgodovinskega znanstvenega članka, ampak zgodovinsko navdahnjeni esej. V prej omenjeni gimnaziji so me naučili, da mora esej vsebovati subjektivni pogled in tega se bom oklepal z vso resnostjo. Naredil bom tisto, česar akademski zgodovinarji nikoli ne bi smeli, javni intelektualci in politiki pa to počnejo z neznosno nonšalanco: na poljubno zgodbo, v mojem primeru na humoresko 19. stoletja, bom nalepil nekaj zgodovinskih primerjav. Namenoma bom vlekel povezave, ki so zgodovinsko povsem neutemeljene, vendar zvenijo utemeljeno in preudarno. Da je omenjeno delo primerno za to vlogo, dokazuje že prvi stavek avtorjevega predgovora: »Poglavitna lepota te knjige ni toliko v njenem leposlovnem slogu ali v obsegu in koristnosti podanega poročila kakor v njeni preprosti resničnosti.« V žanru spominske literature o slovenski osamosvojitvi ima pojem resničnosti ključno vlogo. Vsi akterji slovenske osamosvojitve so se lotili pisanja spominov na osamosvojitve zato, da bi predstavili svojo resnico. Janez Drnovšek je tako celo poimenoval svojo knjigo spominov *Moja resnica* iz leta 1996. Seveda niso vsi akterji osamosvojitve tako odkrito

izražali zavest o lastni subjektivnosti. »Moč nemočnih je resnica,« je zapisal Janez Janša na prvo stran svojih *Okopov*.

Skrivnost politične memoraistike in publicistike je izbor pravih naslovov. Omenjeni Janša je en tak šolski primer. Do leta 1988 je bil na svoji strani (*Na svoji strani*, 1988), med letoma 1988 in 1991 se je premikal (*Premiki*, 1992), v obdobju med letoma 1991 in 1994 je okopaval (*Okopi*, 1994). Poljedelske analogije si nisem izmislil, v sklepnem poglavju *Okopov* je Janez Janša poudaril, da mora biti »na polju stari pridelek pobran, plevel pa populjen, preden se posadi novo seme.« A vsi akterji slovenske osamosvojitve se niso posvečali rodni grudi. Dimitrij Rupel, denimo, je zrl v samo skrivnost države (*Skrivnost države*, 1992). Oba sta izdala spomine na osamosvojitve leta 1992, ko so bili spomini na osamosvojitve še sveži kot vroče žemljice. Sveže te žemljice gotovo več niso, so pa zaradi stalnega pogrevanja še vedno tople.

II.

Kriza

»Vsi smo se prav klavrno počutili in to nam je že začenjalo iti na živce,« lahko preberemo v prvem poglavju moje knjige osamosvojitvenega spomina. Vsak, ki je doživel drugo polovico osemdesetih in osamosvojitveni čas, se lahko poistoveti s tem stavkom. Tako kot štirje prijatelji, namreč George, William, Samuel in J., se je tudi slovenska družbena pamet v različnih agregatnih stanjih ukvarjala s pravimi vzroki slabega počutja in obče krize. Narator J. je odkril google-samoozdravljenje že davno pred izumom medmrežja. Ugotovil je namreč, da ima simptome vseh bolezni, o katerih je bral v medicinskih priročnikih. Prestrašen je odhitel k zdravniku, ki mu je predpisal en funt težek goveji zrezek in eno malo pivo na vsakih šest ur, deset milj sprehoda in posteljo natanko ob enajstih zvečer. S slovensko družbo je bilo podobno. V obdobju med Titovo smrtjo in prvimi večstrankarskimi volitvami je bil žanr »krizologije« v razcvetu. Razprave so bile kljub konkretnim znakom krize, kot so socialne težave, inflacija itd., praviloma visoko intelektualne, celo futuristične. Slovenski kritični intelektualec – mišljen je kot tipska figura, običajno moškega spola – ni zamudil odlične priložnosti za vaje v slogu. Leta 1985 je *Nova revija* na slovenske, jugoslovanske in tuje razumnike naslovila posebno anketo o jugoslovanski krizi. K sodelovanju je pozvala

tudi tuja zveneča imena, kot so Czesław Miłosz, Peter Handke in Thomas Luckmann.

Svetovne intelektualne korifeje se niso oglasile, o krizi so razpravljali predvsem novorevijaši in njihovi jugoslovanski znanci. Po mnenju Jožeta Pučnika je jugoslovanski realsocialistični sistem »regresiral« od razsvetljenskega modela družbe. »Leninistični« model naj bi bil predvsem neučinkovit. Predlagal je spremembo političnega sistema, zmanjšanje pristojnosti federacije, samostojnost narodov ter večstrankarski parlamentarni pluralizem. Filozof Ivan Urbančič je šel še dlje. Trdil je namreč, da realni socializem ni le regresija razsvetljenskega modela, ampak naj bi bil nezdržljiv z bistvom sodobne modernizacije, ki temelji na vsesplošni kibernetiki. Kibernetika modernizacija naj bi sama na sebi neizogibno ukinjala leninistični sistem. Poleg tega naj bi socializem obravnaval človeka kot »metafizično živo proizvodno silo«, v »nebitnost pa potisnil človekovo etnično-narodno faktičnost.«

Tudi v primeru razprav o krizi v osemdesetih letih so se pojavljale privlačne in preproste rešitve v stilu govejega zrezka in malega piva, čeprav to ni bilo tako očitno na prvi pogled: parlamentarna demokracija, tržno gospodarstvo in čim večja samostojnost naroda. V knjigi o popotovanju po Temzi se je avtorju zapisalo: »Sami sebi smo se zdeli kakor vitezi iz kake stare legende, ki jadrajo čez nekakšno skrivnostno jezero v neznano kraljestvo somraka, v prostrano deželo zahajajočega sonca.« Prostrana dežela zahajajočega sonca je bila prav tako cilj slovenskih vitezov osamosvojitve. Kje natančno bo ta dežela, v konfederativni Jugoslaviji ali arkadijski Evropi narodov ali oboje, tega niso natančno vedeli, so pa vedeli, da bo nekje na zahodu.

III.

Trava in želodec

Po večerji pred prvim spanjem prijateljev na prostem je pripovedovalec meditiral o tem kako prebavni organi vladajo človekovim možganom: »Zares smo najbednejši sužnji svojega želodca. Ne segajte po morali in pravičnosti, prijatelji, budno varujte svoj želodec in ga hranite skrbno in po pameti. Potem bosta prišli krepost in zadovoljstvo ter vladali v vašem srcu, ne da bi se vi za to kaj trudili.« Vprašanje prehrane ima veliko vlogo pri javnem spominu na osamosvojitve Slovenije. Prvi predsednik slovenske vlade, oziroma bolj točno,

predsednik izvršnega sveta prve večstrankarske vlade Lojze Peterle se je ob dvajsetletnici osamosvojitve spominjal, da so »po plebiscitu poslušali, da bomo travo jedli.« Tako se je spominjala tudi Komisija za pravičnost in mir, za svoje koncepte pravičnosti in miru posebej glasna izvidnica rimsko-katoliške Cerkve na Slovenskem, v izjavi ob trideseti obletnici plebiscita: »Tudi grožnje, da bomo »jedli travo«, niso zalegle. Bili smo pripravljeni na žrtve in odpovedi. Predvsem pa smo bili enotni in prvi zgled enotnosti so dali politiki.« Podobno se je spominjal pravnik in nekdanji ustavni sodnik Tone Jerovšek junija 2021, ki je jasno povedal, da je bila levica proti osamosvojitvi, hkrati pa je bil eden redkih, ki se je spomnil, da je bila slovenska politika v času osamosvojitve neenotna in da je bila enotnost zgolj trenutna. Na zgodbo o samostojni slovenski travi ni pozabil minister Zvonko Črnač iz *Slovenske demokratske stranke* (SDS) v nagovoru ob 30. obletnici samostojne države Slovenije v Pivki: »Takrat so nekateri, predvsem pripadniki opcije, ki jim samostojna država ni bila intimna opcija, strašili ljudi pred osamosvojitvijo na različne načine. Od tega, da bomo jedli travo, če postanemo samostojni, do tega, da itak nikamor ne bomo mogli, ker nas ne bo priznal nihče.«

Zdi se, gotovi pa ne moremo biti, da so omenjeni akterji povzeli travnato prisposodbo po besedilu *Politične priprave na osamosvojitve* Jožeta Pučnika iz leta 2002. Nekdanji vodja socialdemokratov in prvak Demosa si je alegorijo s travo in ostale izjave politikov, skeptičnih do osamosvojitve, razložil kot namerno strašenje prebivalstva in vnašanje zmede v sicer pregreto ozračje razpadanja Jugoslavije. Pučnik je izjavo o prehranjevanju s travo pravilno pripisal funkcionarju tedanje Liberalne stranke (ZSMS-LS) oziroma Liberalno-demokratske stranke (LDS) Miletu Šetincu. Ta je inkriminirano primerjavo izrekel 10. novembra 1990 na 14. (zadnjem) kongresu ZSMS-LS, ki je bil hkrati tudi prvi kongres LDS. Mile Šetinc je v govoru zatrdil, da suverenost Slovenije zanima LDS le toliko, kolikor omogoča udobno, spodobno in mirno življenje tudi tistih, ki niso ali ne želijo biti Slovenci. Šetinc ne bi jedel samo trave zgolj zaradi časti in ponosa, četudi je ta zgolj slovenska. Herojstvo bodo izbrali takrat, ko ne bodo imeli več svobodne izbire. V tem smislu naj bi bila LDS sredinska stranka.

Če je Šetinčeva izjava v popreproščen in ideološko preparirani različici ostala v javnem spominu, pa je nekoliko utonilo v brezno slovenske pozabe, da se je trava vpletla tudi v pestro skupščinsko dogajanje v mesecih pred plebiscitom leta 1990. Na skupni seji vseh treh zborov skupščine 21. novembra 1990 je Sonja

Lokar, poslanka Stranke demokratične prenovе, naslednice nekdanje Zveze komunistov Slovenije, izjavila naslednje: »Za svobodo in samostojnost Slovenije sem pripravljena, če je to potrebno, jesti, ne samo krompir, ampak tudi travo. Nikomur pa ne nameravam dovoliti, da bi ne samo mene, ampak vse ljudi v tej državi, potisnili v položaj, ko bomo travo jedli zaradi neumnosti, in ne zato, ker nismo imeli pametnejše izbire. Slabo pripravljen in samo v Demosove roke položen plebiscit, zame ne bi bil dovolj veliko jamstvo, da se nam ne bo zgodilo prav slednje. Zato: ZA plebiscit, vendar ne za kakršnegakoli.« Iz citata lahko razberemo, da je šlo pri morebitni konzumaciji trave predvsem za politično razpravo o naravi plebiscita, ne pa za nasprotovanje izrekanju na plebiscitu. Ni nenavadno, da se omenjena izjava v javnem spominu slovenske desnice ni ohranila, v nasprotju z znanimi solzami iste političarke ob odhodu slovenskih delegatov iz 14. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ). Spomin je gotovo kreativen mehanizem, ampak za razmerje med želodcem in politiko v tem času je potrebno razjasniti naslednje vprašanje: od kod se je vzel krompir?

Omenjanje krompirja je v neposredni zvezi z meditiranjem poslanca Zelenih Slovenije Stanka Buserja na isti seji. Buser je zagovarjal odkrito besedo v zvezi s ceno osamosvojitve: »Kot sin malega kmeta naj povem naslednje, recimo, ljudem, bolj težko kot danes bomo težko živeli. Če pa bomo, bo to tudi naša usoda, vendar jim povejmo, da tisto hrano, ki jo bomo jedli, pa če bo tudi v oblicah krompir vsak dan brez mesa na mizi, bo ta krompir naš, ki smo ga pridelali na naših njivah. Prepričan sem, da bo ta krompir vsak dan debelejši in proti koncu, morda petih let, se bo našlo tudi meso ob tem krompirju. Pa še nekaj kot Zelen. Ta krompir in vso drugo hrano bomo pridelali tudi v zdravem okolju.«

Krompir je omenil tudi poslanec opozicijske LDS Mojmir Ocvirk, čigar priimek se sklada s tematiko razprave zgolj slučajno. Ocvirk ni bil navdušen nad pesimističnimi krompirjevimi primerjavami, ki so jih izrekli poslanci vladne strani: »Vprašanje suhega krompirja. Po dosedanjih izkušnjah v tem parlamentu me ne presenečajo take diskusije, kot smo jih danes že slišali, da bomo eno leto, dve leti jedli krompir, dokler dolgo ne bo bolje. Pričakujem do odločitve o referendumu oziroma plebiscitu, da mi Vlada seveda optimistično predstavi program, ki ga bom živel naslednje dve leti, tako da slovenski narod ne bo deležen ne vem kako velikega pomanjkanja.« Poslanec krščanskih demokratov Ciril Kolesnik se z Ocvirkovim mnenjem ni strinjal in je nasprotoval praznemu optimizmu, pri čemer je iz krompirja

prešel celo na celulozo: »Osebo raje jem krompir tudi pet let kot to, kar gospod Ocvirk predlaga, da bi jedli krompir in ob tem radiral stavek za stavkom iz optimističnega programa Izvršnega sveta in žvečil dobro ali slabo celulozo iz naših prestarih papirnic dve leti ali kaj podobnega.«

In kranjska klobasa, bistvo slovenskega žitja? V osamosvojitvenem parlamentu o njej sploh niso razpravljali, še izraz klobasa se je pojavljal predvsem v smislu »klobasati«. Izjemo predstavlja poslanec Socialno demokratske zveze Anton Tomažič v razpravi o plebiscitu. »Opozicija zahteva od vlade jasna in nedvoumna zagotovila, garancije, številke, podatke, da se nalije čistega vina,« je bil jasen Tomažič, »toda, če govorim v prisposodbi: to me spominja na kaznjence, ki je več desetletij trohnel v zaporu in sanjal o svobodi, ko pa pride dan izpustitve in mu odpro vrata v svet, pa začne pred temi odprtimi vrati mencati, si obračati žepe, spraševati, koliko zunaj stane klobasa s pivom, kdaj se je podražila, kako da je tako draga, kako kažejo napovedi na borzi, itd., kajti danes mi odpiramo Sloveniji vrata, vrata v svobodo. Svoboda pa je nekaj, kar se ne meri v procentih, niti v promilih.« Poleg klobase in piva je Tomažič skupščini nalil tudi čistega vina. Kratka raziskava digitaliziranih stenografskih zapisnikov je pokazala, da so si poslanci prve večstrankarske skupščine v obdobju 1990–1992 kar triinpetdesetkrat nalili čistega vina, medtem ko so o žganju molčali.

Glede na zgornje omembe bi utegnil študent zgodovine, ki bi delal diplomu iz kulinarčnih vidikov osamosvojitve, sklepati, da je bila slovenska pridobitev državne samostojnosti v znamenju trave, krompirja in celuloze. A kot se v politični zgodovini večkrat dogaja, stvari niso tako preproste. Novinarji Mladine so ob koncu novembra 1990 opravili kratko raziskavo o kulinariki kot viru poslanskih idej. Razpravo o hrani naj bi začel šef vlade v senci Emil Milan Pintar, ki je trdil, da stopnja usodnosti odločitve skupščine ne more biti enaka stopnji usodnosti fižolove juhe. Viktor Žakelj, šef socialistov, stranke, ki je plebiscit predlagala, pa je trdil, da se nacionalne mitologije ne da namazati na kruh.

Vse to se je pozabilo, v spominu politike je ostala le zelena trava. Podobno kot je v mojem spominu ostal grafit, ki je sredi devetdesetih let krasil vogal Masarykove in Šmartinske ceste v Ljubljani: »Ne bo sprave brez trave.« Ta trapasta, a ne povsem neutemeljena, kritika uveljavljene politike spomina v Sloveniji je relativno dolgo vztrajala na betonski ograji, dokler je ni dokončno povozil čas skupaj z betonom. Medtem je zelena travica politične desnice šele dobro zabrstela v novo življenje naučenih fraz.

IV.

Intimnost

»Ko sem začel pisati to knjigo, sem se odločil, da bom v vseh stvareh strogo resnicoljuben; in tako bo tudi, če bom moral v ta namen uporabiti neumne fraze,« se je v humoreski opravičeval Klapka Jerome, ko se je ujel pri ponavljanju pisateljskih klišejev. Če resnica ustreza neumni frazi, jo mora pisatelj izraziti z neumno frazo, je bil prepričan Jerome. V politiki je pogosto drugače, saj tu šele ponavljanje fraz ustvarja resnico. Ponavljanje v politiki ni šala, ampak težaško in dolgotrajno delo, delo in del tistega je, kar imenujemo populizem.

In ena takih najbolj ponavljajočih se fraz slovenskega političnega prostora je tista o osamosvojitvi kot intimni opciji. Fraza izvira iz citata, povzetega po intervjuju Milana Kučana za hrvaško revijo *Danas* proti koncu januarja 1990. Citat je ljubljansko *Delo* objavilo 31. januarja 1990. »O odcepitvi Slovenije od Jugoslavije je težko celo misliti, ker to ni nikoli bila moja najintimnejša opcija. Z njo se ne morem sprijazniti. Toda taka Jugoslavija za nikogar ni dobra,« je zaupal Kučan hrvaškim novinarjem v dnevih po odhodu slovenske delegacije s 14. kongresa ZKJ 22. januarja tistega leta. Milan Kučan osamosvojitve ni omenjal, govoril je o odcepitvi, kar seveda ni isto.

V tistih dneh je bila Slovenija že v predvolilni vročici. Koalicija Demos je 17. januarja sprejela *Deklaracijo o slovenski samoodločbi*, v kateri se je zavzemala za »oblikovanje novih izhodišč za sožitje jugoslovanskih narodov.« Na deklaracijo demokratične opozicije naj bi vplivale »globoke politične spremembe v Vzhodni Evropi in nove ideje o prihodnji Evropski konfederaciji.« Ponovili so zahteve *Majniške deklaracije* o »suvereni državi slovenskega naroda«, ki se sama odloča o povezavah z »južnoslovanskimi in drugimi narodi«. Slovenska država je »lahko utemeljena le na spoštovanju človekovih pravic,« so bili jasni pri Demosu. Našteli so tri prednostne politične naloge: svobodne in poštene volitve aprila 1990; referendum, ki bo slovenskemu narodu omogočil določiti naravo svoje države in plebiscit, s katerim bodo lahko Slovenci svobodno izrazili svojo voljo. Zapisali so: »Slovenska združena opozicija se zavzema za konfederacijo suverene Republike Slovenije z drugimi jugoslovanskimi narodi.«

Nato je 9. februarja 1990 Jože Pučnik obiskal politične predstavnike koroških Slovencev v Celovcu, kjer je predstavil Demosov program. Poleg odstranitve »enopartijskega komunističnega režima«, je izpostavil tudi »spremembo

položaja Slovenije v Jugoslaviji v smislu konfederacije.« Spregovoril je tudi o »vse polno nesporazumih« s sobesedniki v tujini, ki menijo, da je Demos proti evropskemu pojmu federacije in da navija za izstop iz Jugoslavije v obdobju, ko se vsa Evropa združuje.

Na eni strani imamo torej Kučana, ki se ne more sprijazniti z odcepitvijo, na drugi strani pa Pučnika, ki bi spremenil Jugoslavijo v konfederacijo. Kučanov intervju v ugledni zagrebški reviji je bil namenjen jugoslovanski publiki, medtem ko je Pučnik pihal na dušo slovenskim zamejcem v Avstriji. Tako kot je jugoslovanska javnost različnih nazorov in izvorov v tem obdobju z upravičenim strahom gledala na slovensko osamosvajanje, tako je tudi slovensko zamejsko skupnost upravičeno skrbela izguba Jugoslavije kot zaščitnice njihovih interesov in pravic. Pri obeh izjavah ni pomembno le kdo in kdaj jih je izrekel, ampak tudi komu sta bili namenjeni. Najbrž bi bilo tudi prenačljeno trditi, da Pučniku in Kučanu osamosvojitve ni bila intimna opcija, bi pa lahko zaključili, da se januarja 1990 niti Kučan niti Pučnik nista odkrito in javno zavzemala za popolno neodvisnost Slovenije. Že iz Demosove deklaracije lahko sklepamo, da opozicija ni strogo ločevala osamosvojitve od Jugoslavije, čeprav v obliki ohlapne konfederalne zveze in (najverjetneje) kot nujno prehodno fazo. Kučan je zavračal odcepitev, tega izraza so se v Demosu prav tako izogibali. Gotovo ni bilo slučajno, da so demosovci govorili o konfederaciji Republike Slovenije z drugimi narodi, ne pa republikami. S tem niso samo poistovetili slovenskega naroda s slovensko republiko oziroma državo, o čemer je v Sloveniji vladalo soglasje, ampak so ponujali roko tudi tistim nacionalistom v Jugoslaviji, ki so hrepeneli po reviziji republiških meja: Narodi so tiste entitete, ki se bodo dogovarjale, ne pa v avnojske meje ujete republike Jugoslavije. Meje Republike Slovenije so imeli seveda za nedotakljive.

Kot so ugotavljali komentatorji *Mladine* 26. januarja 1990, se je Demos s to deklaracijo oddaljil od prvotnega stališča *Majniške deklaracije*, ki naj bi neposredno zahtevala samostojnost Slovenije. Pavel Gantar si je to potezo razlagal z nenaklonjenim stališčem Demosovih političnih prijateljev zunaj Jugoslavije do »enostranskih odločitev« in s predvolilnim taktiziranjem. Slovenci bi sicer radi samostojno Slovenjo, vendar brez nehotenih posledic in negotovosti. Po navedbah Mihe Kovača je revija *Novosti* objavila intervjuje z Jožetom Pučnikom, Franjom Tuđmanom in Vukom Draškovićem, torej s tedaj najvidnejšimi zagovorniki konfederalne ureditve v Jugoslaviji. Po mnenju Pučnika bi lahko s konfederalno ureditvijo rešili vse jugoslovanske težave.

Drašković in Tuđman pa sta predvsem izpostavljala revizijo meja Srbije in Hrvaške. »Sklep je jasen,« je razmišljal Kovač: »konfederacija Jugoslavije pomeni državljansko vojno med Srbi in Hrvati in ne bo ga zidu, ki bi bil dovolj visok, da bi preprečil pljuskanje krvi čez Sotlo.« Kritični novinar seveda ni predlagal rešitev, saj zakaj pa naj bi jih, je pa po drugi strani kritiziral tudi slovenske komuniste. Predsedstvo slovenske ZK je ob izbruhu množičnih demonstracij na Kosovu izrazilo mnenje, da bi morala na Kosovu večje pristojnosti dobiti federacija. Kovač je izjavo opredelil kot licemerno: ZKS na svojem ozemlju ne dopušča intervencije federacije, na Kosovu pa jo zahteva. »Drugače povedano, če smo že za konfederacijo, se imamo sicer pravico zgražati nad kršenjem človekovih pravic na Kosovu, prav nobene pravice pa nimamo soliti pamet Srbom ali zahtevati, da zvezna država na Kosovu intervenira.«

Zgornji primeri kažejo torej predvsem, da v razmerah razpadajoče jugoslovanske federacije, pluralizacije jugoslovanskega političnega prostora in razmaha konkurenčnih nacionalističnih projektov v politični praksi ni bilo povsem jasno, kaj samostojnost sploh pomeni. Samostojnost ni bila ena, možnih samostojnosti je bilo več, vse pa so lebdele nekje med raskavo pokrajino resničnosti in horizontom želja v jutranji zarji neskončnih možnosti.

Toliko o dogajanju v prvih mesecih prelomnega leta 1990. Nazaj k spominu. Kučanova izjava je ponovno oživila v slovenskem medijskem prostoru 3. julija 2011, ko je portal MMC RTV SLO pod uredništvom Uroša Urbanije objavil različne izjave, ki so jih politiki leta 1990 podali o odcepitvi Slovenije. Izjavo so sicer korektno povzeli, vendar niso omenili, da je *Delo* izjavo povzelo po zagrebški reviji. Tudi druge izjave politikov so objavili brez konteksta, vendar v kronološkem vrstnem redu. Pučnikova izjava ni imela te sreče, ali smole, kakor se vzame. Ostala je zakopana v starih časopisih, medtem je Kučanova krilatica v objemu populistične desnice pridobivala status splošno priznanega dejstva. Ob trideseti obletnici osamosvojitve so do Jugoslavije in »starega režima« kritični mediji ter politiki tekmovali v omenjanju »drugih«, ki jim osamosvojitve ni intimna opcija. V osrednjem intervjuju ob tridesetletnici osamosvojitve je Janez Janša poudaril, da ločnica v slovenski politiki ni med Kučanom in Janšo, ampak med »tistimi, ki jim je bila slovenska osamosvojitve intimna opcija, in med tistimi, ki jim slovenska osamosvojitve ni bila intimna opcija. In ta, na nek način najprej spopad za intimno opcijo, kasneje pa z interpretacijo, se vleče še danes.« Omenjeni trizem se je tako razširili preko družbenih omrežij, da je prebil mehurček populistične desnice.

Družbenokritični urednik in komparativist Aljoša Harlamov je na primer v podcastu *Metina lista* kritiziral vladajočo kulturno politiko s parafrazo, »da jim branje ni intimna opcija.«

Z nekaj poredne domišljije si lahko predstavljamo, da bi lahko iz konteksta izvzeto Pučnikovo izjavo interpretirali kot nasprotovanje osamosvojitvi Slovenije. Kar bi bila seveda velika neumnost. Pučniku bi težko očitali pomanjkanje navdušenja za samostojno Slovenijo, kvečjemu obratno. Glede na politično delovanje in javno udejstvovanje obeh akterjev lahko tvegamo interpretacijo, da je bila Pučniku bližja neodvisna Slovenija, Kučanu pa preurejena, v Evropsko skupnost vključena »jugoslovanska zveza« z jasno suverenostjo Slovenije. Razpravljanje o intimi in osamosvojitvi skriva drugo dilemo: ali je samostojnost Slovenije, torej neodvisna država Slovenija, absolutna vrednota? Ker gre za moralistični in normativni govor, se postavlja vprašanje, ali je bilo zavzemanje za popolno osamosvojitve vedno dobro in zavzemanje za druge rešitve, ki bi ohranile nekakšno jugoslovansko zvezo in bi ne bi rodile krvavih vojn, vedno in povsod slabo? Populistična desnica ima na ta vprašanja jasne odgovore. Poleg tega vsiljuje predpostavko, da je spomin na socialistično Jugoslavijo nezdržljiv s spominom na demokratizacijo in osamosvajanje Slovenije. Spominjanje na samovoljno dejanje upravnih organov Republike Slovenije, namreč izbris iz registra stalnega prebivalstva, kvari nedolžnost osamosvojitve, zato je skrajno nezaželeno. Z vztrajanjem pri svetosti osamosvojitve politični razred zakriva aktualna in za slovensko politiko nelagodna vprašanja: kaj samostojna in neodvisna država danes sploh pomeni? Koliko je zares neodvisna? Lahko pereča vprašanja sodobnega sveta zares rešujemo neodvisno kot samostojna država? Je federacija nujno nekaj slabega? Si lahko predstavljamo Evropsko unijo kot federacijo? Bi bila država Slovenija v evropski federaciji na boljšem kot v sedanji uniji? Kaj bo, če unija razpade? Bo Slovenija bolj ali manj samostojna?

IV.

Država

»Poročeni možje imajo žene, in kažejo, ko da jih ne potrebujejo; a mladi samci kriče, da si jih ne morejo dobiti. Ubogi ljudje, ki vzdržujejo komaj sami sebe, imajo po osem čvrstih otrok. Bogati stari pari, ki nimajo nikogar, da bi mu

zapustili svoje premoženje, umrejo brez otrok. Potem pa vzemimo dekleta s snubci. Dekleta, ki imajo snubce, jih nikoli ne marajo. Pravijo, da bi bile rajši brez njih, da jih jeze in naj sploh gredo in snubijo gospodično Smithovo ali gospodično Brownovo, ki sta grdi in že priletni in ki nimata nobenih snubcev. One same pa ne potrebujejo snubcev, saj se sploh ne nameravajo poročiti.« Ko ljudje dobijo kar želijo, ugotovijo, da si tega zares ne želijo. To je Klapka Jerome dobro vedel. Prav tako se je zavedal, da gre za univerzalno človeško lastnost, ki je tako komična kot tragična.

Breme lastne države ni lahko, jermena odgovornosti režejo v hrbet. Tudi čolnarjenje onih prijateljev in psa po Temzi ni bilo tako lahko, kot so si predstavljali angleški gizdalini. Večkrat jih je prijelo, da bi potovanje kar prekinili. In kam naj mi s spominom na državo, ki je ob svojem nastanku obljubljala blaginjo, demokracijo, vladavino prava in zaščito človekovih pravic? Zakaj je ta spomin tako neznosen za velik del slovenske politike in tedanje akterje? Odgovor je nemara v razumevanju pojma države: barviti spomini na idealistične zaobljube mlade države ovirajo proces osamosvajanja čiste oblasti od te iste države. Državo kot škripajoči ustavni mehanizem, kjer se oblast razliva med vejami oblasti in podsistemi in jo vsaj malo usmerjajo načela preverjanja in ravnovesja, nadomešča država kot gojišče za rast neustavnih, tudi avtoritarnih oblastnih kultur.

A zbrani in skupni spomin, pa tudi, kot v mojem primeru, povsem osebni spomin na osamosvajanje Slovenije in ustvarjanje idealne države Slovenije ima lahko velik potencial za boljši svet: država Slovenija je lahko pomemben del rešitev za izzive prihodnosti. Lahko jo zahtevamo nazaj. Za začetek si lahko preberemo ustavo.

Viri in literatura

»Deklaracija o slovenski samoodločbi.« *Delo* (18. 1. 1990) 3.

»Sonja bi jedla travo.« *Mladina* (27. 11. 1990) 21.

»Taka Jugoslavija za nikogar ni dobra.« *Delo* (31. 1. 1990) 5.

Drnovšek, Janez, *Moja resnica. Jugoslavija 1989 – Slovenija 1991* (Ljubljana 1996).

Gantar, Pavel, Demos in Slovenija, *Mladina* (26. 1. 1990) 11.

Janša, Janez, Na svoji strani. Zbornik. *Časopis za kritiko znanosti* 16/113–114 (1988).

Janša, Janez, *Okopi. Pot slovenske države 1992–1994* (Ljubljana 1994).

Janša, Janez, *Premiki. Nastajanje in obramba slovenske države 1988–1992* (Ljubljana 1992).

- Jerome Klapka, Jerome, *Trije možje v čolnu, da o psu niti ne govorimo* (Ljubljana 1972).
- Kansteiner, Wulf, Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies, *History and Theory* 41/2 (2002) 179–197.
- Korpus parlamentarnih razprav Državnega zbora Republike Slovenije 1990–2018, *clarin.si, kontekst*, <https://www.clarin.si/kontext/query?corpname=siparl20>, 20. 11. 2021.
- Kovač, Miha, Demos in Jugoslavija, *Mladina* (26. 1. 1990) 12.
- Kovač, Miha, Licemerni Komunisti, *Mladina* (2. 2. 1990) 10.
- Levica je bila proti, travo bomo jedli, če gremo iz Jugoslavije, *reporter.si* (20. 6. 2021), https://reporter.si/clanek/izjava-dneva/levica-je-bila-proti-travo-bomo-jedli-ce-gremo-iz-jugoslavije-883067?fb_comment_id=4372178752795024_4372629852749914, 20. 11. 2021.
- Mouffe, Chantal, *For a Left Populism* (London, Verso 2018).
- Nora, Pierre, *Realms of memory. Rethinking the French past* (New York 1996).
- Olick, Jeffrey K., Collective Memory: The Two Cultures, *Sociological Theory* 17/3 (1999) 333–348.
- Pesek, Rosvita, Janša: V slovenski politiki sta dva svetova, *MMC RTV SLO* (31. 8. 2021), <https://www.rtvsllo.si/slovenija/30-let/pogovori/jansa-v-slovenski-politiki-sta-dva-svetova/534699>, 5. 1. 2022.
- Pirnat, Katja, Masten Aljoša, Peterle: Po plebiscitu smo poslušali, da bomo travo jedli, *MMC RTV SLO* (24. 6. 2011), <https://www.rtvsllo.si/slovenija/peterle-po-plebiscitu-smo-poslusali-da-bomo-travo-jedli/260542>, 20. 11. 2021.
- Pirnat, Katja, Preberite izjave - kaj so politiki leta 1990 rekli o odcepitvi Slovenije, *MMC RTV SLO* (3. 7. 2011), <https://www.rtvsllo.si/slovenija/preberite-izjave-kaj-so-politiki leta-1990-rekli-o-odcepitvi-slovenije/261128>, 5. 1. 2022.
- Pučnik, Jože, Oligarhija ali infrastruktura, *Nova revija* 5/52–53 (1986) 1397–1415.
- Rupel, Dimitrij, *Skrivnost države. Spomini na domače in zunanje zadeve 1989–1992* (Ljubljana 1992).
- Stres, Anton, Izjava Komisije Pravičnost in mir ob trideseti obletnici slovenskega plebiscita, *Katoliška cerkev*, <https://katoliska-cerkev.si/izjava-komisije-pravicnost-in-mir-ob-trideseti-obletnici-slovenskega-plebiscita>, 20. 11. 2021.
- Šircelj, Jože, Opozicija je slovenski partiji bližje kot srbski komunisti, *Delo* (10. 2. 1990) 16.
- Urbančič, Ivo, Pismo o krizi, *Nova revija* 5/54–55–56 (1986) 1787–1803.